

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Grete Evert

**PROBLEEMSETE JA MITTEPROBLEEMSETE ÕPILASTE
HINNANGUD SÜÜLE JA HÄBILE**

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Kristi Kõiv

Läbiv pealkiri: Süü ja häbi õpilaste hinnangul

Tartu 2019

Resümee

Probleemsete ja mitteprobleemsete õpilaste hinnangud süüle ja häbile

Magistritöös võrreldi probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste enesekohaseid hinnanguid süüle ja häbile ning võrreldi soolisi erinevusi hinnangute osas süüle ja häbile. Eesmärkide täitmiseks viidi läbi kvantitatiivne uurimus kahes Lõuna-Eesti põhikoolis ($n=212$). Andmete kogumiseks kasutati kahte reliaabset ja valideeritud mõõtevahendit: Tugevuste ja raskuste küsimustikku ning eestindatud Noorukite süü ja häbi skaalaid. Uurimusest selgus, et probleemse käitumisega õpilaste hinnangud olid kõrgemad nii süü kui häbi osas, statistiliselt oluline erinevus võrreldes mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnangutega ilmnes häbi osas ($p<0,001$). Süü kahte aspekti võrreldes selgus, et vea tunnistamise osas olid probleemse käitumisega õpilaste hinnangud madalamad kui mitteprobleemse käitumisega õpilastel. Kahetsuse osas olid probleemse käitumisega õpilaste hinnangud kõrgemad võrreldes mitteprobleemse käitumisega õpilastega. Statistiliselt oluline erinevus gruppide hinnangute vahel oli kahetsuse ($p<0,005$), aga mitte vea tunnistamise osas. Uurimusest ilmnes, et tüdrukute hinnangud süüle ja häbile olid kõrgemad võrreldes poiste hinnangutega (mõlema osas $p<0,001$). Samuti olid tüdrukute hinnangud kõrgemad mõlema süü aspekti osas eraldi: vea tunnistamine $p<0,001$ ja kahetsus $p<0,05$.

Võtmesõnad: süü, häbi, probleemse käitumisega õpilased, mitteprobleemse käitumisega õpilased, Tugevuste ja raskuste küsimustik, Noorukite süü ja häbi skaalad

Abstract

Guilt and Shame Evaluations among Students With and Without Behavioural Problems.

In this Master's thesis self-reported evaluations of guilt and shame were compared between students with and without behavioural problems. In addition to, the gender differences were observed. To achieve the objectives, quantitative research was performed in two basic schools in Southern Estonia ($n=212$). In order to collect the data, two valid and reliable measures were used: Strengths and Difficulties Questionnaire and Estonian version of Shame and Guilt Scales for Adolescents. The results showed that evaluations of students with behavioural problems were higher in both shame and guilt, statistically significant difference compared to students without behavioural problems appeared for shame ($p<0,001$). Taken into consideration the two aspects of guilt, the results showed that evaluations of recognition of mistake were higher for students with behavioural problems compared to students without behavioural problems. Evaluations of regret were also higher for students with behavioural problems compared to students without behavioural problems. Statistically significant difference between groups appeared for regret ($p<0,005$) but not for recognition of mistake. The findings indicate that girls' evaluations were higher than boys' in both guilt and shame ($p<0,001$). Furthermore, the evaluations of girls were higher for both aspects of guilt: recognition of mistake $p<0,001$ and regret $p<0,05$.

Key words: guilt, shame, students with behavioural problems, students without behavioural problems, Strength and Difficulties Questionnaire, Shame and Guilt Scales for Adolescents.

Sisukord

Resümee	2
Abstract	3
1. Sissejuhatus.....	5
1.1. Süü ja häbi mõiste.....	5
1.2. Soolised erinevused süü ja häbi osas.....	7
1.3. Süü ja häbi olulisusest.....	8
1.4. Süü ja häbi seos probleemse käitumisega.....	10
1.4. Süü ja häbi uurimine.....	11
1.5. Eesmärgid, uurimisküsimused ja hüpoteesid.....	12
2. Metoodika.....	13
2.1. Valim	13
2.2. Mõõtevahendid	13
2.2.1. Tugevuste ja raskuste küsimustik	13
2.2.2. Noorukite süü ja häbi skaalad	13
2.3 Protseduur.....	14
2.4. Andmeanalüüs	14
3. Tulemused	15
3.1. Noorukite süü ja häbi skaalade reliaablus ja valiidsus	15
3.2. Koguvalimi jagamine probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilasteks	16
3.3. Süü ja häbi probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilastel	16
3.4. Koguvalimi soolised erinevused süü ja häbi osas	18
4. Arutelu.....	20
4.1. Arutelu ja järeldused.....	20
4.2. Töö väärtus ja piirangud	23
Tänuõnad	24
Autorluse kinnitus	24
Kasutatud kirjandus.....	25
Lisad	30
Lisa 1. Tugevuste ja raskuste küsimustik.....	30
Lisa 2. Noorukite süü ja häbi skaalad.....	31

1. Sissejuhatus

Emotsionaal- ja käitumisprobleemid ning akadeemilised probleemid on omavahel seotud – probleemse käitumisega õpilasi mõjutab ja võib ka nende probleeme alal hoida nii üldine klassikliima kui õpetaja ja õpilase vaheline suhe (Sutherland, Lewis-Palmer, Sticher, & Morgan, 2008). Lisaks koolikontekstile mõjutavad õpilasi igapäevaselt väga erinevad individuaalsed tegurid, näiteks meeleolu ja emotsioonide regulatsioon, vanemate kasvatustiil, suhted eakaaslastega, koolistress, uni ja teised individuaalsed näitajad (Larsen, 1990; Baum, Desai, Field, Miller, Rausch, & Beebe, 2014; Scrimin, Mason, & Moscardino, 2014; Lumiste, 2011; Okado & Bierman 2014).

Süü ja häbi on negatiivsed moraalsed emotsioonid, mis võivad ohutada nii pro- kui antisotsiaalset käitumist klassiruumis (Malti & Krettenauer, 2013; Roos, Hodges, & Salmivalli, 2014; Tangney & Dearing, 2002). Süü ja häbi on sotsiaaldaptiivset laadi emotsioonid, mis aitavad sotsiaalsetes olukordades kohaneda (Dempsey, 2017).

Autorile teadaolevalt ei ole süü ja häbi Eesti kooliõpilaste seas uuritud, samuti ei ole eesti keelde kohandatud selleks mõeldud mõõtevahendit. Süü ja häbi uurimine on oluline, sest nende emotsioonide eripärade tundmine koolikontekstis aitab toetada lapse moraalset arengut ja emotsionaalset toimetulekut (Tangney & Dearing, 2002) ja vähendada noorukite riskikäitumist (Bilevicius et al., 2018; Stewig & McCloskey, 2005; Stewig et al., 2015). On ka leitud, et üliõpilaste kontekstis on süü ja häbi seotud õpiprotsessidega (Cavalera & Pepe, 2014; Thompson, Altmann, & Davidson, 2004). Süü ja häbi võivad mõjutada otseselt või kaudselt õpilase vaimset heaolu (Tangney & Dearing, 2002) ning eriti haavatavad on need õpilased, kellel on emotsionaal- ja käitumisprobleemid (Sutherland et al., 2008; Watson, Gomez, & Gullone, 2017). Probleemiks on niisiis probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste erinevused süü ja häbi osas ning erinev toetusvajadus õpilase emotsionaalse toimetuleku edendamiseks, sealhulgas sooliste erinevuste arvestamine.

1.1. Süü ja häbi mõiste

Süüd ja häbi nimetatakse moraalsedeks emotsioonideks ehk emotsioonideks, mis on seotud moraalse otsustamise ja moraalse käitumisega (Tangney & Dearing, 2002). Süüd ja häbi iseloomustab eneseteadlikkus ehk tunde kogeja saab tundest teadlikuks selle tekkel (Tangney & Dearing, 2002; Tangney, Stuewig, & Mashek, 2007). Süü ja häbi on sisemiselt omaksvõetavad negatiivsed emotsioonid, mida kogetakse inimeste vahelistes olukordades, kus ilmneb moraalne ebaõnnestumine või moraalnormi rikkumine, kusjuures olukorrad, mis

kahte erinevat emotsiooni tekitavad võivad oma olemuselt olla sarnased (Tangney & Dearing, 2002; Tracy & Robins, 2006).

Tangney ja Dearling'i (2002) järgi on häbi tihedalt seotud inimese minaga. Nimelt omistab häbi tundev inimene emotsiooni oma isikule ning muretseb, mida teised inimesed temast arvavad. Häbi ajal tekib inimesel tunne nagu ta oleks „väike“, väärtusetu ja mõttetu. Häbi tundes võib tekkida tahtmine ennast peita või põgeneda. Häbi on emotsionaalses mõttes valulik ja ohustab otseselt inimese olemust. Häbi mõjutab negatiivselt inimese hinnangut iseendasse läbi auditooriumi, kes häbi kõrvalt tajub (Tangney et al., 2007; Teroni, & Deonna, 2008). Häbi iseloomustab läbikukkumise tunne ja madal teadlikkus teisele inimesele haiget tegemisest ja moraalireegli rikkumisest (Pivetti, Camodeca, & Rapino, 2016). Häbi on seotud olukordadega, kus läbikukkumine omistatakse sisemistele, stabiilsele ja mittekontrollitavatele põhjustele, näiteks võimetele (Tracy & Robins, 2006). Uurides kinnipeetavaid on leitud, et häbi ennustas oma teo väljavabandamist ning endale mitteandestamist (Griffin et al., 2016).

Süü seevastu on suunatud konkreetsele käitumisele ja on üldiselt emotsionaalselt vähem valulik, sest süüd tekitavat olukorda ei omistata oma minale (Tangney & Dearing, 2002). Süü on seotud olukordadega, kus läbikukkumine omistatakse sisemistele, mittestabiilsetele ja kontrollitavatele põhjustele nagu näiteks pingutus (Tracy & Robins, 2006). Süüd tundes on inimene teadlik, et ta on tekitanud teisele inimesele kahju või rikkunud moraalseid norme (Tangney et al., 2007; Teroni, & Deonna, 2008; Pivetti et al., 2016). Süüst tekib motivatsiooniline soov tehtu üles tunnistada, vabandada ja tehtu heastada, et säilitada positiivseid sotsiaalseid suhteid (Tangney & Dearing, 2002; Pivetti et al., 2016). Kinnipeetavate kontekstis ennustas süü iseendale andestamist ja tehtud teo eest süü omaksvõtmist (Griffin et al., 2016).

Dempsey (2017) võrdles enda käsitluses süü ja häbi kahte lähenemist – sotsiaal-adaptiivset ja funktsionalistlikku – ning leidis, et senised uurimused toetavad pigem sotsiaal-adaptiivset vaatenurka. Sotsiaal-adaptiivsest vaatenurgast on süü adaptiivset laadi ehk aitab inimesel paremini toime tulla. Häbi seevastu on mitteadaptiivne ehk takistab inimese toimetulekut. Selle teoreetilise seisukoha järgi võiks moraalse arengu ja võimaliku psühhopatoloogia vältimise kontekstis suurendada inimese kalduvust süüle ning vähendada inimese kalduvust häbile. Funktsionalistlik vaatenurk leiab, et süü ja häbi adaptiivsus või mitteadaptiivsus sõltub konkreetsest olukorrast ja kontekstist, mis aga kinnitust ei leidnud. Küll aga leidsid Pivetti jt (2016), et häbi võib olla adaptiivne ühes olukorras: kui häbi aitab vältida uuesti sarnasesse olukorda sattumist.

Schmader ja Lickel (2006) leidsid, et süü ja häbi on seotud nii enda tehtud kui teiste tekitatud eksimustega. Samas selgus teiste tekitatud eksimusi vaadeldes, et häbi ennustas vältivat lähenemist (olukorrast eemaldumine) ja süü ennustas proaktiivset lähenemist (olukorra parandamine). Tulemused olid selgemad, kui anti hinnanguid teiste kohta, mitte enda kohta. Kui inimesed analüüsisid enda eksimusi, siis hindasid nad kõrgemalt oma süüd ja proaktiivsust.

1.2. Soolised erinevused süü ja häbi osas

On leitud, et naised kogeavad võrreldes meestega rohkem süü ja häbi (näiteks keha ja väärti käitumisega seotud häbi) (Baldwin, Baldwin, & Ewald, 2006; Lutwak & Ferrari, 1996; Lutwak, Ferrarib, & Cheek, 1998; Roos et al., 2014; Passanisi, Sapienza, Budello, & Giaimo, 2015; Velotti, Garofalo, Bottazzi, & Caretti, 2017; Watson et al., 2017). Velotti jt (2017) uurimusest ilmnes, et naiste osas oli iseloomuga seotud häbi kui tendents seotud emotsioonide allasurumisega, kehaga seotud häbi aga oli seotud vihaga. Meeste osas selliseid seoseid ei leitud. Erinevad uurimused on näidanud sedagi, et seaduspärasus, et naiste hinnangud nii süüle kui häbile olid võrreldes meestega kõrgemad, kehtib nii laste (nt Roos et al., 2014), noorukite (nt Watson et al., 2017) kui täiskasvanute (nt Velotti et al., 2017) osas. Laskoski, Natividade ja Hurz (2013) leidsid oma uurimuses soolisi erinevusi võrreldes, et võttes vaatluse alla süü kaks alaskaalat – vea tunnistamine ning kahetsus – ilmnesid statistiliselt olulised erinevused vea tunnistamise, aga mitte kahetsuse osas. Autorid arutlevad, et tulemus võib olla seotud tüdrukute kõrgema sotsiaalse kompetentsiga võrreldes poistega.

On ka leitud, et meestel oli häbi seotud rohkem enesekriitiliste mõtetega ja süü seotud perfektsionismiga. Naistel seevastu oli nii häbi kui süü seotud enesekriitiliste mõtetega (Lutwak & Ferrari, 1996). Samas on ilmnenu, et häbi oli positiivses korrelatsioonis sotsiaalse identiteediga ja vältiva toimetulekuviisiga ning süü oli seotud personaalse identiteediga ja infole orienteeritud toimetulekuviisiga ning soolised erinevused siin ei eristunud (Lutwak et al., 1998).

Sooliste erinevuste osas võib mõjutada ka kultuurikontekst: Silver (2007) võrdles oma uurimuses Peruu ja Soome õpilaste hinnanguid süüle ja häbile. Uurimusest selgus, et soolised erinevused hinnangutes olid tugevamad Soome õpilaste seas võrreldes Peruu õpilastega: Soome õpilaste seas kaldusid tüdrukud süüd ja häbi tundma rohkem, kuid Peruu õpilaste seas eristus tüdrukute kõrgem skoor ainult häbi osas.

Benetti-McQuid'i ja Bursik'i (2005) uurimus kinnitas samuti, et naised kogevad võrreldes meestega rohkem süüd ja häbi, kuid lisaks leiti uurimusest, et naistel oli traditsiooniliselt feminiinne sooroll seotud kõrgema häbiga ja kõrgenenud maskuliinsus seotud madalama häbiga. Meeste osas leiti, et kõrgenenud feminiinsus oli seotud kõrgema häbile kaldumisega. Lisaks selgus samast uurimusest, et süüd ja häbi kogedes eelistavad naised reageerida sellele rohkem verbaalselt ja mehed läbi tegevuse. On leitud, et soorolliga seotud stress (ehk inimese tajutud vastavus ühiskonnas eksisteeriva soorollile tema meheliku või naiseliku käitumise osas) ja eneseteadlikud emotsioonid on omavahel seotud nii meeste kui naise osas: naiste osas oli soorolliga seotud stress seotud eelkõige kalduvusega häbile, kuid meeste osas oli soorolliga seotud stress seotud nii häbi, süü kui eksternaliseeritusega (Efthim, Kenny, & Mahalik, 2001).

1.3. Süü ja häbi olulisusest

Malti ja Krettenauer'i (2013) metaanalüüsis tuuakse välja, et moraalsel emotsioonidel on seos nii antisotsiaalse kui prosotsiaalse käitumisega, kusjuures süü võib seotud olla prosotsiaalse käitumisega. Longituuduurimusest noorukiealiste hulgas on leitud, et kalduvus süüle on seotud prosotsiaalse käitumisega tulevikus, kuid häbi ennustab prosotsiaalse käitumise langust tulevikus (Roos et al., 2014).

Süü oli positiivses korrelatsioonis empaatiaga ja negatiivses korrelatsioonis depressiivsusega (Watson et al., 2017). Laste osas ennustas süü ja kalduvus süüle noorukieas madalamat delinkventsuse taset üldiselt, väiksemat arvu seksuaalpartnereid, väiksemat illegaalsete uimastite ja alkoholi tarbimist ja vähesemat kokkupuudet õigusrikkumistega (Stuewig et al., 2015; Stuewig & McCloskey, 2005). Süü oli negatiivselt seotud agressiooniga ning sellel oli agressiooni pärssiv mõju laste osas, kellel on raskusi oma emotsioonide reguleerimisega (Roos, Salmivalli, & Hodges, 2015). Teistele inimestele kahju tekitamise osas on leitud, et lapsed tunnevad suurema tõenäosusega süüd olukordades, kus kahju on tekitatud meelega võrreldes olukordadega, kus kahju on tekitatud kogemata (Menesini & Camodeca, 2008). Süü motivatsioonilise tegurina ennustas tahet ennast muuta ja süüd tekitanud olukorda parandada ning käituda proaktiivselt (Lickel, Kushley, Savalei, Matta, & Schmader, 2014; Sheikh, & Janoff-Bulman, 2010). Samuti on mitmed uurimused kinnitanud, et süü on seotud prosotsiaalse käitumisega, seal hulgas koostööga (De Hooge, Zeelenberg, & Breugelmans; Malti & Krettenauer, 2013; Tangney et al., 2007).

Häbi osas on leitud, et selle emotsiooni pidev kogemine on seotud erinevate psühholoogiliste probleemidega nagu ärevus, depressioon ja madal enesehinnang noorukiealistel ja täiskasvanutel (ülevaade Tangney et al., 2007; Watson et al., 2017). Velotti jt (2017) leidsid, et häbi oli lisaks madalale enesehinnangule seotud ka vaenulikkuse ja psühholoogilise distressiga. Häbi võib olla motivatsiooniks ennast emotsiooni kogemise ajal muuta, kuid võib tekitada tahtmise emotsiooni tekitanud olukorrast eemalduda (Lickel et al., 2014). Häbi ja olukorra vältimise seost kinnitab ka Sheikh'i ja Janoff-Bulman'i (2010) uurimus, kus leiti vastastikune seos häbi ja vältiva käitumise vahel: kalduvus häbi tunda on seotud vältiva käitumisega ning kui õhutada vältivat käitumist, siis tõuseb häbi kogemise tõenäosus. Kui inimesel on kalduvus omistada põhjuseid välistele teguritele, on tal ka kalduvus kogeda rohkem häbi (Tracy & Robins, 2006). Eksperimentaalse ülesehitusega uurimusest leiti, et häbi vallandavaks teguriks on tunne, et inimene on kujutletava või tegeliku auditooriumi poolt grupist välja heidetud või teda ei väärtustata (Robertson, Sznycer, Delton, Tooby, & Cosmides, 2018).

Menesini ja Camodeca (2008) esitasid lastele erinevaid stsenaariume ning uurisid, kuidas selles olukorras võiks erinevates sotsiaalsetes rollides lapsed tunda süüd ja häbi koolikiusamise kontekstis. Selgus, et prosotsiaalse käitumisega õpilaste hinnangud süüle ja häbile olid kõrgemad võrreldes kiusamise ohvrite ja kõrvalseisjatega kui tegemist oli stsenaariumiga, kus sisaldus potentsiaalselt nii häbi kui süü. Kiusamise ohvri rollis lapsed hindasid ainult häbi sisaldavates stsenaariumites häbi kõrgemalt võrreldes kõrvalseisjatega. Mazzone, Camodeca ja Salmivalli (2018) kinnitasid oma uurimusega, et süü madal tase hoiab kõrvalseisjaid aktiivselt kiusamisolukorda sekkumast. Lisaks leiti eelnevast uurimusest, et lapsed säilitasid 9-kuulise perioodi jooksul kõrvalseisja rolli, kui nende hinnang süüle oli madal ja häbile kõrge.

Empiirilisel on tõestatud süü ja häbi seost enesetõhususega. Kõrgem skoor häbi osas oli seotud madalama enesetõhususega (Baldwin et al, 2006) täiskasvanutel. Noorukite osas oli kalduvus süüle positiivselt seotud enesetõhususega ning muuhulgas tundsid süüle kalduvad õpilased, et nad suudavad paremini toime tulla sotsiaalsete suhetega (Passanisi et al., 2015).

Szentágotai-Táttar ja Miu (2016) uurisid emotsionaalse regulatsiooni strateegiate seost süü ja häbiga. Uurimusest leiti, et kõrge mitteadaptiivsete ja madal adaptiivsete strateegiate kasutamine oli positiivselt seotud kalduvusega häbile. Samas vastupidine olukord – kõrge adaptiivsete strateegiate ja madal mitteadaptiivsete strateegiate kasutamine – viitas süü kalduvusele. Mitteadaptiivseteks strateegiateks oli näiteks enese- ja teiste süüdistamine ja

katastroofiseerimine. Adaptiivsed strateegiad olid näiteks keskendumine planeerimisele ja positiivne kognitiivne ümberhindamine.

Thompson jt (2004) uurisid süü ja häbi ülesande sooritamise kontekstis. Uurimusest selgus muuhulgas, et õpilased, kelle kalduvus häbile oli kõrgem pingutasid vähem, et oma sooritust parandada ning kirjeldasid oma kogemust rohkem läbikukkumise kui õnnestumise terminites ja hindasid oma rahulolu sooritusega madalamaks võrreldes madala häbikalduvusega õpilastega. On ka leitud, et vältiv lähenemine ülesandele on seotud negatiivsete emotsioonidega, seal hulgas häbiga (Perun, Elliot, & Maier, 2006). Cavalera ja Pepe (2014) leidsid, et häbi on negatiivse mõjuga inimese töömälule.

1.4. Süü ja häbi seos probleemse käitumisega

Kui võtta vaatluse alla emotsionaal- ja käitumisprobleemid, siis on oluline tähelepanu pöörata negatiivsetele moraalsele emotsioonidele nagu süü ja häbi (Tangney & Dearing, 2002). Erinevad uurimused täiskasvanutega kinnitavad, et nii süül kui häbil on seoseid võimaliku psühhopatoloogiaga (nt Cavalera & Pepe, 2014; Robinaugh & McNally, 2010; Tangney, Wagner, & Gramzow, 1992). Samas on leitud, et psühhopatoloogiat ennustab eelkõige häbi ning seosed süüga on nõrgemad (Tangney et al., 1992).

Candea ja Szentagotai-Tăta (2018) leidsid metanalüüsist, et häbi oli võrreldes süüga tugevamalt seotud ärevuse sümptomitega, kusjuures häbi kui tajutav negatiivne hinnang teiste poolt oli rohkem seotud sotsiaalse ärevuse sümptomitega. Häbi tundvate inimeste kõrgemat ärevuse taset üldiselt on kinnitanud ka teised uurimused (Cavalera & Pepe, 2014; Muris, Meesters, Bouwman, & Notermans, 2015). Muris jt (2015) leidsid, et nii süü kui häbi on seotud tõkestatud käitumise ja ärevushäirega, kuigi seos häbi osas on tugevam kui süü osas. Samuti leiti õpilaste ülesande sooritust uurides, et kõrge häbikalduvusega õpilased hindasid kõrgemaks nii oma ärevust kui negatiivset afektiivsust (Thompson et al., 2004).

Mitmed uurimused on kinnitanud, et häbi on seotud depressiivsete sümptomitega (De Rubeis & Hollenstein, 2009; Robinaugh & McNally, 2010; Tilghman-Osborne, Cole, Felton, & Ciesla, 2008). Häbi on võrreldes süüga ka tugevamini seotud depressiivsete mõtetega ja enesekohaste hinnangutega depressiivsete sümptomite kogemisele, kusjuures depressiivsed sümptomid ennustasid longituudseltsel hilisemat kõrgemat häbi hinnangut (Tilghman-Osborne et al., 2008). Häbi ennustas ka posttraumaatilise stressihäire sümptomeid (Robinaugh & McNally, 2010).

Kalduvus häbi tunda ennustas vahendava tegurina lisaks depressiivsusele ka delinkventset käitumist, seal hulgas oli häbile kalduvatel noortel suurem tõenäosus kogeda ebaturvalisi seksuaalvahekordi ja tarbida narkootilisi aineid (Stewig & McCloskey, 2005; Stewig et al., 2015). Bilevicius jt (2018) leidsid oma uurimuses, et häbi oli vahendavaks teguriks riskikäitumisele nagu alkoholi kuritarvitamine ja mängusõltuvus. Häbi osas on leitud, et see vähendab agressiooni lastel, kellel on raskusi emotsioonide reguleerimisega, kuid suurendab agressiooni efektiivse emotsioonide regulatsiooni korral (Roos et al., 2015).

1.4. Süü ja häbi uurimine

Levinumaks süü ja häbi uurimise instrumendiks on TOSCA (*Test of Self-Conscious Affect*), mille viimases versioonis TOSCA-3 sisalduvad 16 erinevat stsenaariumit. Stsenaariumitele antakse hinnang, kui tõenäoline on, et vastaja ühel või teisel viisil käitub (hinnang antakse 5-pallisel Likert-tüüpi skaalal, mille ühes skaala otsas on hinnang „pole tõenäoline“ ja teises otsas hinnang „väga tõenäoline“) (Tangney & Dearing, 2002; Tangney, Dearing, Wagner, & Gramzow, 2000; Robins, Nofle, & Tracy, 2007). TOSCA-st on välja arendatud ka kaks lisaversiooni noorukitele (Tangney, Wagner, Gavlas, & Gramzow, 1991) ja lastele (Tangney, Wagner, Burggraf, Gramzow, & Fletcher, 1990).

Samas näitab Robins'i jt (2007) kokkuvõte, et kasutusel on ka palju teisi mõõtevahendeid. Süü ja häbi uurimused on üldiselt korrelatiivset laadi, andes infot seoste, kuid mitte põhjuslikkuse kohta (Tangney & Dearing, 2002). Süü ja häbi on uuritud ka väikelastel vanuses 3-5 vaatluse teel (Bafunno & Camodeca, 2013). Eelkirjeldatu annab aimu, et süüd ja häbi on võimalik uurida lähtudes inimese kognitiivsest ja moraalsest arengust kogu elukaare vältel erinevates vanustes, sealhulgas noorukieas.

Laskoski jt (2013) löid mõõtevahendi uurimaks noorukite hinnanguid süüle ja häbile, toetudes mõõteinstrumenti valitud väidete koostamisel kvalitatiivsest süü ja häbi uurimisest samas vanusegrupis ning eelnevale teaduskirjandusele. Eelmainitud uurimuses leidis kinnitust, et mõõtevahend oli 13-18-aastastele sobiv ja eakohane.

1.5. Eesmärgid, uurimisküsimused ja hüpoteesid.

Uurimisel on kaks eesmärki:

1. Võrrelda probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnanguid süüle ja häbil.
2. Võrrelda poiste ja tüdrukute hinnanguid süüle ja häbile.

Magistritööl püstitati toetudes loetud teaduskirjandusele kaks uurimisküsimust ja kolm hüpoteesi:

Uurimisküsimus 1: Kuidas erinevad probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnangud süüle ja häbile?

Hüpotees 1: Probleemse käitumisega õpilaste hinnangud süüle on madalamad võrreldes mitteprobleemsete õpilastega.

Hüpotees 2: Probleemse käitumisega õpilaste hinnangud häbile on kõrgemad võrreldes mitteprobleemsete õpilastega.

Uurimisküsimus 2: Kuidas erinevad tüdrukute ja poiste hinnangud süüle ja häbile?

Hüpotees 3: Tüdrukute hinnangud nii süüle kui häbile on kõrgemad võrreldes poistega.

2. Metoodika

2.1. Valim

Valimi koostamisel kasutati metoodikana kolmetasandilist klastervalimit, mille esimesel tasandil valiti välja koolid, teisel klassid ja kolmandal õpilased. Valimi moodustasid kahe Lõuna-Eesti põhikooli 7.-9.klassi kõik õpilased. Täidetud ankeete laekus 212, millest 206 oli korrektselt täidetud ja võeti aluseks edasises andmeanalüüsis. Vastajatest 42% ($n=86$) olid tüdrukud ja 56% ($n=116$) olid poisid, 2% vastajatest jättis soo märkimata ($n=4$). Ankeedile vastajate vanus oli vahemikus 12-16 eluaastat, keskmine vanus oli $M=14,23$ ($SD=0,93$).

2.2. Mõõtevahendid

2.2.1. Tugevuste ja raskuste küsimustik

Tugevuste ja raskuste küsimustik (TRK) on valideeritud ja reliaabne skriiningmeetod emotsionaal- ja käitumisprobleemide kaardistamiseks (Goodman, Meltzer, & Bailey, 1998; SDQ, 2012). Uurimuses kasutati küsimustiku eesti keelde adapteeritud ühepoolset enesekohast vormi 11-17aastastele õpilastele (Kastepõld-Tõrs et al., 2006; SDQ, 2012). Tugevuste ja raskuste küsimustik koosneb 25st väitest, millele antakse hinnang 3-punktilisel Likert-tüüpi skaalal: „kindlasti õige“ (annab skoorimisel 2 punkti), „osaliselt õige“ (annab skoorimisel 1 punkti) ja „vale“ (annab skoorimisel 0 punkti). Väited jagunevad viiele alaskaalale: emotsionaalsed probleemid, käitumisprobleemid, hüperaktiivsus, probleemid eakaaslastega ja prosotsiaalsus. Igas alaskaalas on viis väidet. Üldskoori arvutamiseks liidetakse kokku emotsionaalsete probleemide, käitumisprobleemide, hüperaktiivsuse ja probleemid eakaaslastega skaalade tulemused. Prosotsiaalsuse skaala tulemust üldskoori hulka ei arvestata. Iga alaskaala maksimaalne skoor on 10 ning maksimaalne TRK skoor 40. Varem jaotati TRK skoori alusel vastajad kolme gruppi: probleemsed, piiripealsed ning mitteprobleemsed. Uuema skoorimisjuhendi järgi jaotatakse aga probleemsete grupp omakorda kaheks: väga kõrge skooriga vastajad ja kõrge skooriga vastajad. Üldskoori arvesse võttes loetakse väga kõrgeks 20-40 punkti, kõrgeks 18-19 punkti, piiripealseks 15-17 punkti ja keskmiselähedaseks 0-14 punkti (Goodman, 1997; SDQ Scoring, 2016).

2.2.2. Noorukite süü ja häbi skaalad

Süü ja häbi mõõtmiseks kasutati Laskoski, Natividade ja Hutz (2013) poolt välja töötatud skaalad. Instrument koosneb kokku 19 väitest, millest 8 on häbi ja 11 süü kohta. Süü skaala jaguneb omakorda kaheks: vea tunnistamine ja kahetsus (vastavalt 7 ja 4 väidet). Väidetele antakse hinnang 5-pallisel Likert-tüüpi skaalal, mille ühes otsas on hinnang „alati“ ja teises „mitte kunagi“. Laskoski jt (2013) leidsid 580 õpilasega uurimusest, et tegemist on reliaabse ja valideeritud mõõtevahendiga süü ja häbi mõõtmiseks. Instrumendi eestikeelse versiooni töötas

välja magistritöö autor koostöös juhendajaga, kasutades tõlge-tagasitõlge meetodit. Andmete kogumise alguses viidi läbi eeluurimus 20 põhikooli õpilase seas, et veenduda instumendi sõnastuse selguses, arusaadavuses ja eakohasuses. Eeluurimuse tulemusena muudeti vähesel määral tööjuhendit ankeedi päises. Eeluurimuses kogutud ankeete kasutati hilisemas andmeanalüüsis.

2.3 Protseduur

Uurimuse läbiviimine lepidi esmalt kokku kooli juhtkonnaga. Pärast kokkuleppe saavutamist kahe kooliga informeeriti uurimusest valimisse kuuluvate laste vanemaid ja õpilasi Stuudiumi kaudu. Õpilasi informeeriti lisaks uurimuse täpsest sisust ja olemusest suuliselt ja kirjalikult enne uurimuse läbiviimist. Uurimuses osalemine oli vabatahtlik ja kõigil osapooltel (sh lapsevanematel) oli õigus uurimuses osalemisest keelduda. Kokku keeldus uurimuses osalemast 3 õpilast. Uurimus viidi läbi koolides paber kandjal. Andmete kogumiseks viibis uurimistöö koostaja koolis koha peal ning kasutas usaldusväärse kaasüliõpilase abi, keda oli eelnevalt instrueeritud andmekogumise spetsiifikast ja protseduurist. Vastajatele tagati anonüümsus.

2.4. Andmeanalüüs

Uuritavate jagamiseks gruppidesse skooriti Tugevuste ja raskuste küsimustiku skoorid ja jagati nende alusel vastajad kahte gruppi: probleemse käitumisega õpilased (vastavalt küsimustiku skoorimisjuhendile väga kõrge skooriga, kõrge skooriga ja piiripealse ehk probleemidele kalduva skooriga õpilased) ning mitteprobleemse käitumisega õpilased. Tugevuste ja raskuste küsimustiku skoorimiseks kasutati paber kandjal skoorimisvormi (SDQ Scoring, 2016). Ankeet oli kahepoolne ning vastajad nummerdati vastavalt 1-212. Andmed sisestasi MS Exceli tabelisse. Kahe grupi omavaheliseks võrdlemiseks kasutati sõltumatute gruppidega t -testi. Enne t -testi tegemist tehti kindlaks, et t -testi eeldus on täidetud: andmed vastavad ligilähedaselt normaaljaotusele (Elmes, Kantowitz, & Roediger, 2013). Eestikeelse versiooni Noorukite süü ja häbi skaalade mõõtevahendi sisulise struktuuri sobivuse hindamiseks kasutati faktoranalüüsi. Andmete töötlemiseks kasutati kirjeldava statistika, gruppide vaheliste erinevuste leidmiseks t -testiga ja faktoranalüüsiks programmi SPSS.

3. Tulemused

3.1. Noorukite süü ja häbi skaalade reliaablus ja valiidsus

Kontrollimaks mõõtevahendi valiidsust viidi läbi peatelgedel meetodil faktoranalüüs varimaks-meetodil pööratud kujul. Faktoanalüüsi sobivuse hindamiseks kasutati KMO ja Barlett'i testi (KMO=.90; Barlett'i test $h^2(171)=1840,4$, $p<0,001$), mis kinnitasid andmete sobivust faktoranalüüsiks. Toetudes Laskoski jt (2013) allikale, fikseeriti faktoranalüüsis kaks faktorit. Väited jagunesid selgelt kahe faktori vahel. Faktorlaadungite väärtused on toodud Tabelis 1. Kogu variatiivsusest selgitas kaks faktorit 52,7%.

Tabel 1. Häbi ja süü väited ning kahe faktori faktorlaadungid.

Väite kood*	Väide	Faktorlaadung	
		Häbi	Süü
S1	Mõnikord väldin millegi tegemist hirmust hukkamõistu ees.	0,55	
S2	Kardan, et mind mõistetakse minu tegevuse pärast hukka.	0,82	
S3	Kardan, et mind mõistetakse hukka selle eest, kes ma olen.	0,78	
S4	Mõnikord ei tee ma seda, mida soovin hirmust selle ees, mida teised inimesed võivad öelda või mõelda.	0,69	
S5	Kardan seda, mida teised inimesed minu kohta võivad öelda või mõelda.	0,69	
S6	Tunnen ennast ebakindlalt, kui teised inimesed mulle tähelepanu pööravad.	0,63	
S7	Tunnen ennast halvasti mõne teo pärast, mida ma tegin ja mida teised inimesed nägid või kuulsid.	0,35	0,60
S8	Tunnen end teistest alaväärsemana.	0,79	
G1	Tunnen end halvasti, kui tahan teha midagi, mille kohta tean, et see pole õige.		0,74
G2	Tunnen end halvasti, kui olen midagi valesti teinud.		0,72
G3	Mõnikord tunnen end süüdi, kui ma tahan teha midagi halba.		0,71
G4	Tunnen end halvasti, kui tean, et oleksin pidanud midagi tegema, aga ei teinud seda.		0,73
G5	Kui tunnen end süüdi olevat, et tegin kellelegi kahju, siis püüan kahju heastada.		0,64
G6	Tunnen süüd sellepärast, et pole teinud midagi, mida oleksin pidanud tegema.		0,69
G7	Tunnen kahetsust, kui olen teinud midagi, mida ei oleks pidanud tegema.		0,81
G8	Kahetsen, et olen korda saatnud teatud teo.		0,51
G9	Tunnen süüd tehtud pärast, mille kohta keegi ei tea, et mina seda tegin.		0,61
G10	Tahaksin, et ma poleks teinud midagi, mida tegelikult tegin.		0,56
G11	Tunnen end halvasti tehtu pärast, kuigi teadsin, et see pole õige tegu.		0,74
Selgitav % üldkogumi variatiivsusest		13,5%	39,2%

*S tähistab häbi (*shame*) ja G tähistab süüd (*guilt*)

Süü ja häbi skaalade sisemise reliaabluse arvutamisel leiti, et süü skaala osas oli reliaablus Crohnbach $\alpha=0,90$ ja häbi skaala osas Crohnbach $\alpha=0,86$. Seega on Crohnbach $\alpha > 0,8$, mis tähendab, et faktoriseseselt on tunnused kooskõlas (Cortina, 1993).

Kokku analüüsiti 8 väidet häbi skaalal ja 11 väidet süü skaalal. Süü skaala jagunes omakorda kaheks aspektiks: vea tunnistamine (väited G1-G7) ja kahetsus (väited G8-G11). Häbi skaala osas eristus faktoranalüüsis väide S7, mis näitas tulemusi nii süü kui häbi faktori osas, kuid loeti algallikale (Laskoski et al., 2013) toetudes siiski häbi skaala hulka (faktorlaadungi väärtus $>0,30$).

3.2. Koguvalimi jagamine probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilasteks

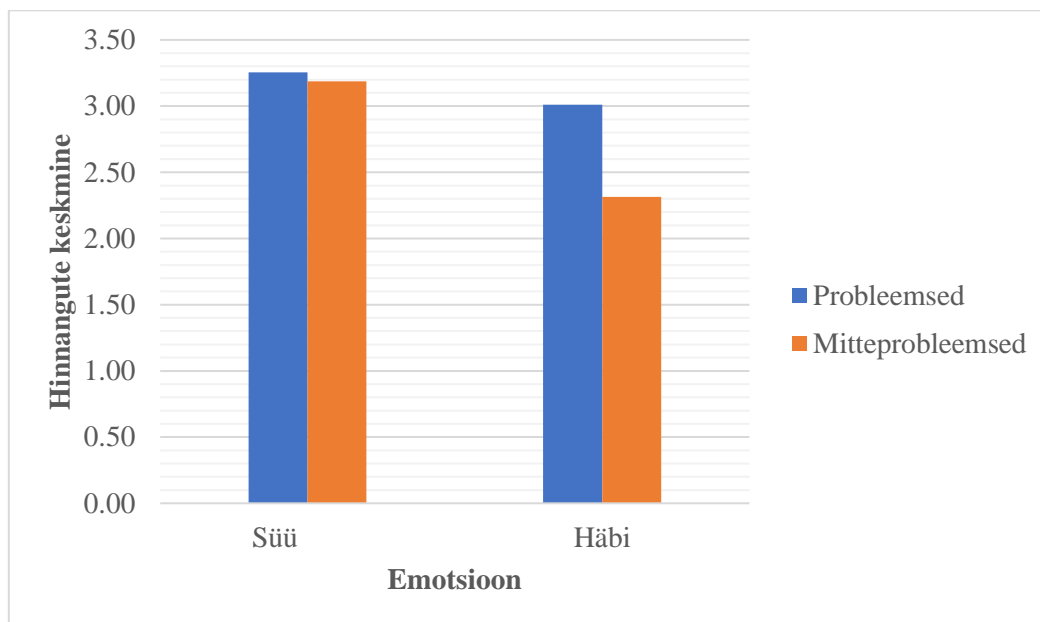
Tugevuste ja raskuste küsimustiku üldskooride alusel jaotati vastajad kaheks – eristati probleemse käitumisega õpilased ja mitteprobleemse käitumisega õpilased. Vastavalt Tugevuste ja raskuste küsimustiku skoorimisjuhendile (SDQ Scoring, 2016) loeti probleemse käitumisega õpilaste gruppi vastajad, kelle skoor ei olnud keskmise lähedane ehk 0-14 punkti. Niisiis loeti probleemse käitumisega õpilaste gruppi õpilased, kelle üldskoor oli väga kõrge (20-40 punkti), kõrge (18-19 punkti) või piiripealne (15-17 punkti). Keskmise lähedase skooriga ehk mitteprobleemse käitumisega õpilasi oli valimis 71% ($n=146$), neist 59% poisid ($n=86$) ja 40% tüdrukud ($n=58$), 1% ($n=2$) oli jätnud soo märkimata. Mitteprobleemse käitumisega õpilaste grupis oli keskmine vanus $M=14,17$ ($SD=0,87$). Selle grupi õpilaste TRK keskmine skoor oli $M=8,21$ ($SD=3,24$) ning jäi vahemikku 1-14 punkti. Probleemse käitumisega õpilaste gruppi ehk gruppi skooriga 15 punkti ja rohkem kuulus valimist 29% ($n=60$), neist 50% ($n=30$) olid poisid, 47% ($n=28$) tüdrukud ja 3% ($n=2$) oli jätnud soo märkimata. Probleemse käitumisega õpilaste grupis oli keskmine vanus $M=14,37$ ($SD=1,07$). Selle grupi TRK keskmine skoor oli $M=17,85$ ($SD=2,49$) ning jäi vahemikku 15-26.

3.3. Süü ja häbi probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilastel

Võrreldes probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnanguid süüle selgus, et probleemse käitumisega õpilased hindavad süüd võrreldes mitteprobleemse käitumisega õpilastega kõrgemalt, kuid vahe kahe grupi keskmiste hinnangute vahel oli väike ning statistiliselt olulist erinevust ei ilmnunud (probleemse käitumisega õpilased $M=3,25$, $SD=1,27$; mitteprobleemse käitumisega õpilased $M=3,19$, $SD=1,24$; $t(1196)=1,16$, $p>0,05$).

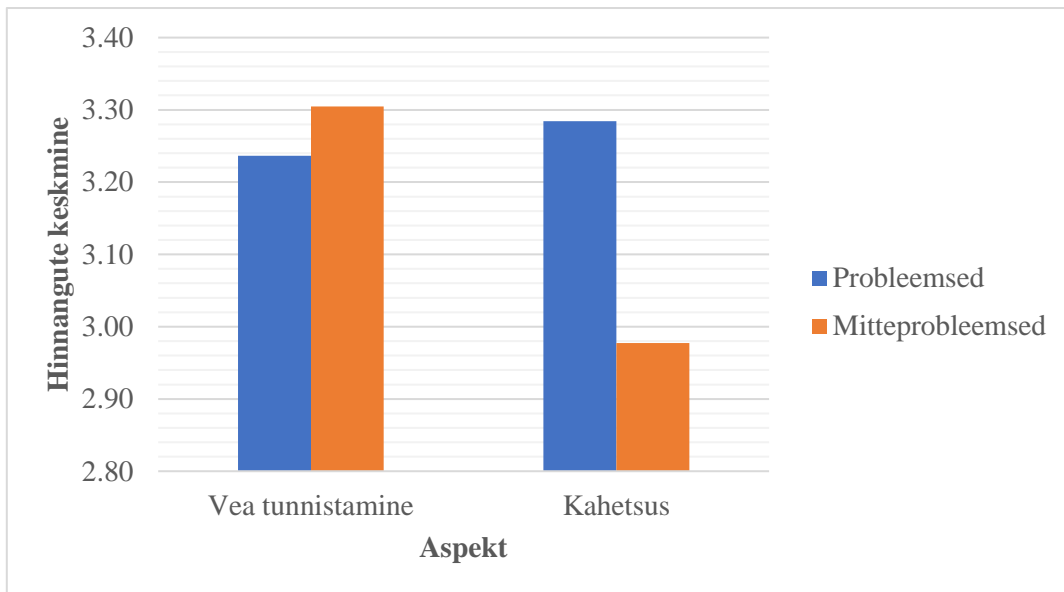
Võrreldes probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnanguid häbile selgus, et probleemse käitumisega õpilaste hinnangud olid kõrgemad võrreldes mitteprobleemse käitumisega õpilastega. Kahe grupi hinnangute vahel ilmnas statistiliselt

oluline erinevus (probleemse käitumisega õpilased $M=3,01$, $SD=1,37$; mitteprobleemse käitumisega õpilased $M=2,31$, $SD=1,19$; $t(794)=9,75$, $p<0,001$). Kahe grupi võrdlus on toodud joonisel (Joonis 1).

Joonis 1. Õpilaste keskmised hinnangud süüle ja häbile.

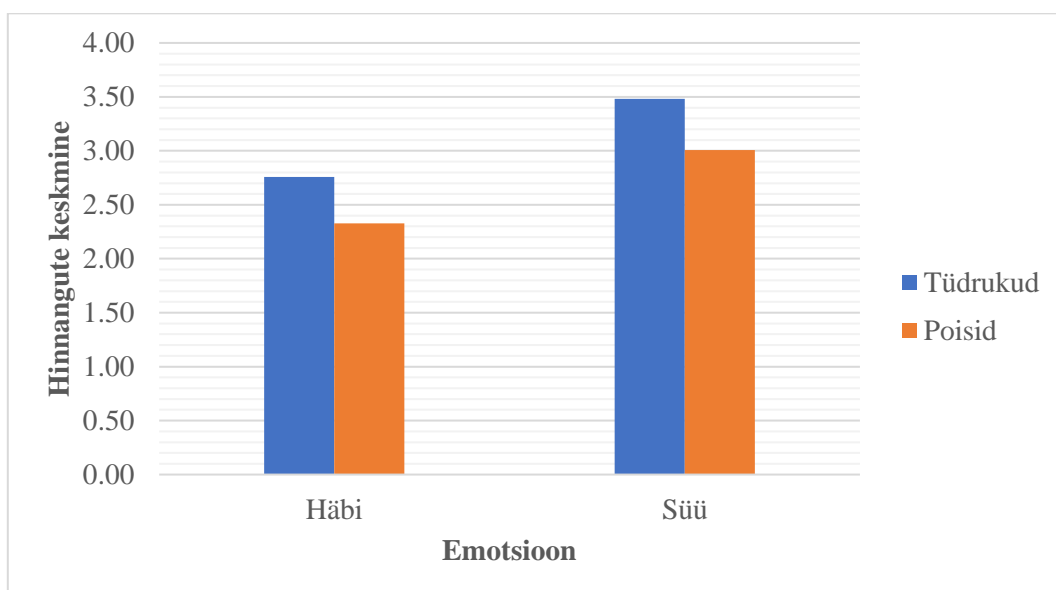
Probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilasi võrreldi ka süü kahe aspekti osas eraldi (Joonis 2). Vea tunnistamise osas selgus, et probleemse käitumisega õpilaste hinnang oli madalam ($M=3,24$, $SD=1,27$) kui mitteprobleemsetel õpilastel ($M=3,30$, $SD=1,23$), kuid statistiliselt olulist erinevust kahe grupi vahel ei ilmnenud ($t(754)=0,93$, $p>0,05$). Kahetsuse osas leiti, et probleemse käitumisega õpilaste hinnang oli kõrgem ($M=3,28$, $SD=1,27$) kui mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnang ($M=2,98$, $SD=1,24$). Kahe grupi hinnangute vahel oli statistiliselt oluline erinevus: $t(432)=3,16$, $p<0,005$.

Joonis 2. Süü kahe aspekti võrdlus probleemse ja mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnangul.

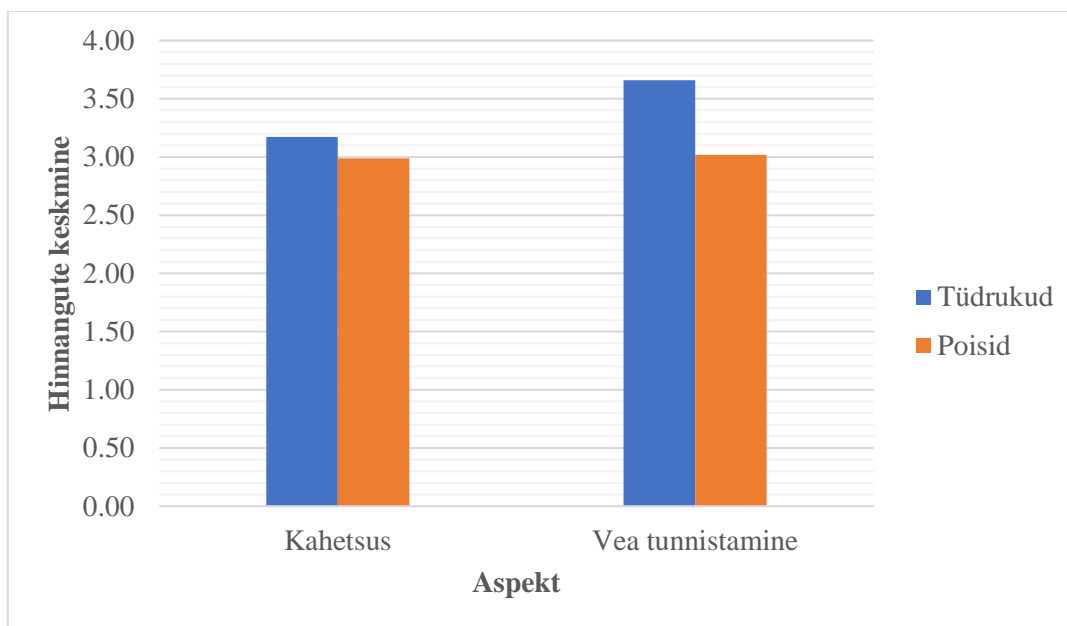
3.4. Koguväljundi soolised erinevused süü ja häbi osas

Uurides soolisi erinevusi süüle ja häbile kõikide uuritavate lõikes leiti, et erinevus poiste ja tüdrukute hinnangutes ilmnevad nii süü kui häbi osas (Joonis 3). Analüüsist selgus, et tüdrukute hinnangud häbi osas on kõrgemad võrreldes poistega ($M=2,76$, $SD=1,35$) hinnangud häbi osas on kõrgemad võrreldes poistega ($M=2,33$, $SD=1,20$). Kahe grupi hinnangute vahel oli statistiliselt oluline erinevus: $t(1380)=6,65$, $p<0,001$. Samuti olid tüdrukute hinnangud süü osas kõrgemad kui poistel (vastavalt $M=3,48$, $SD=1,27$ tüdrukud ja $M=3,01$, $SD=1,20$ poisid). Kahe grupi hinnangute vahel oli statistiliselt oluline erinevus: $t(1962)=8,93$, $p<0,001$.

Joonis 3. Süü ja häbi hinnangute sugude vahelised erinevused.

Soolisi erinevusi võrreldi ka süü kahe aspekti osas: vea tunnistamine ja kahetsus (Joonis 4). Vea tunnistamise osas selgus, et tüdrukute hinnang oli kõrgem ($M=3,66$, $SD=1,22$) kui poiste hinnang ($M=3,02$, $SD=1,18$) ning kahe grupi hinnangute vahel oli statistiliselt oluline erinevus ($t(1270)=9,86$, $p<0,001$). Kahetsuse osas leiti, et tüdrukute hinnang oli kõrgem ($M=3,17$, $SD=1,29$) kui poiste hinnang ($M=2,99$, $SD=1,22$). Kahe grupi hinnangute vahel oli statistiliselt oluline erinevus: $t(432)=3,16$, $p<0,05$.

Joonis 4. Sugude vahelised erinevused süü kahe aspekti osas: kahetsus ja vea tunnistamine.

4. Arutelu

4.1. Arutelu ja järeldused

Õpilaste moraalseid emotsioone nagu süü ja häbi, mis on seotud nii pro- kui antisotsiaale käitumisega koolis, on koolikeskkonnas oluline märgata, sest need on seotud emotsionaalse toimetuleku, riskikäitumise ning selle ennetamisega (Bilevicius et al., 2018; Malti & Krettenauer, 2013; Roos et al., 2014; Tangney & Dearing, 2002; Stewig & McCloskey, 2005; Stewig et al., 2015). Süü ja häbi kui emotsioonid on seotud ka õppimisega (Cavalera & Pepe, 2014; Thompson et al., 2004).

Süü ja häbi on negatiivsed emotsioonid, mis tekivad sotsiaalsete olukordade tõlgendamisest ning on eneseteadlikku laadi, kusjuures süü on pigem adaptiivset ja häbi mitteadaptiivset laadi (Dempsey, 2017; Tangney & Dearing, 2002; Tracy & Robins, 2006). Eelnevad uurimused on näidanud, et probleemse käitumisega õpilaste kõrge häbi ja madal süü tundmine võivad tekitada probleeme nii intra- kui interpersonaalsel tasandil (nt Roos et al., 2014; Tangney & Dearing, 2002).

Esimeseks hüpoteesiks seati, et probleemse käitumisega õpilaste hinnangud süüle on madalamad võrreldes mitteprobleemsete õpilastega. Kuigi probleemse käitumisega õpilaste hinnangud kaldusid olema võrreldes mitteprobleemse käitumisega õpilaste hinnangutega kõrgemad, ei leidnud hüpotees kinnitust, sest statistiliselt olulist erinevust kahe grupi vahel ei leitud. Üheks põhjuseks võib olla, et hüpoteesi püstitades lähtuti moraalsete otsuste üldisest definitsioonist ehk negatiivsest emotsioonist, mis ilmneb moraalnormi rikkumisest (Tangney & Dearing, 2002; Tracy & Robins, 2006). Võib arvata, et oluliste erinevuse puudumine hinnangute vahel võib tuleneda süü sotsiaal-adaptiivsest olemusest, mis aitab erinevate olukordadega toime tulla, kuid ei pruugi otseselt olla inimesele kahjulik (Dempsey, 2017). Probleemse käitumisega on seotud pigem häbi kui süü ning seetõttu võib hüpotees süü osas mitte kehtida ja vajab edasist uurimist. Malti ja Krettenauer (2013) tõstatasid samuti metanalüüsis, et tulemused häbi negatiivse mõju osas on selgemad kui süü osas. Lasoski jt (2013) järgi jagati uurimuses süü omakorda kaheks aspektiks – vea tunnistamine ehk tehtud halva teo teadvustamine ja kahetsus ehk ebasobivale käitumisele järgnev kahjutunne – ning mõlema osas olid probleemse käitumisega õpilaste hinnangud kõrgemad. Võib spekuloida, et probleemse käitumisega õpilased, kelle häbi hinnang on samuti kõrge ja nad on olukordades keskendunud oma minale ja selle võimalikule kahjustumisele negatiivsete emotsioonide mõjul, keskenduvad rohkem oma isiksusest tulenevatele vigadele. Probleemse käitumisega õpilased tunnevad küll oma eksimuse ära, kuid kujutletava auditooriumi ja häbi

domineerimisel emotsionaalses tunnetuses ei jõua nad proaktiivse käitumiseni. Häbi saab niisiis sotsiaalsetes situatsioonides valdavaks emotsiooniks ning ei lase proaktiivselt käituda, näiteks sekkuda koolikiusamisse (Menesini & Camodeca, 2008).

Teiseks hüpoteesiks oli, et probleemse käitumisega õpilaste hinnangud häbile on kõrgemad võrreldes mitteprobleemsete õpilastega. See hüpotees leidis kinnitust. Häbi seoseid emotsionaal- ja käitumisprobleemidega on kinnitanud mitmed varasemad uurimused nii täiskasvanute kui noorukite seas (Cavalera & Pepe, 2014; Muris et al., 2015; Roos et al., 2015; Thompson et al., 2004; Stewig & McCloskey, 2005; Stewig et al., 2015). Häbi kui negatiivne emotsioon, mida inimene omistab oma minale ning mis on psühholoogilises mõttes valulik ja ebameeldiv, võib probleemset käitumist nii tekitada kui alal hoida (Tangney & Dearing, 2002; Tangney et al., 2007; Teroni, & Deonna, 2008). Lisaks on häbi seotud näiteks madala enesehinnangu, vaenulikkuse, psühholoogilise distressi, ärevuse, depressiooni ja madala enesetõhususega (Baldwin et al., 2006; Tangney et al., 2007; Watson et al., 2017; Velotti et al., 2017). Võib spekuloida, et probleemse käitumisega õpilaste häbi õhutamine ei aita kaasa käitumise paranemisele ja ei toeta adekvaatse mina-kontseptsiooni teket. Häbi mitte-adaptiivne olemus tekitab pigem soovi olukorrast eemalduda, kui proaktiivselt enesearengu või suhete parandamisega tegeleda.

Kolmas hüpotees oli, et tüdrukute hinnangud nii süüle kui häbile on kõrgemad võrreldes poistega. Hüpotees leidis kinnitust. Fakti, et naised kogevad võrreldes meestega rohkem süüd ja häbi nii lapse-, nooruki- kui täiskasvanueas, on kinnitanud väga mitmed uurimused, seal hulgas on välja toodud just häbi tundmine seoses keha, iseloomu ja käitumisega (Baldwin et al., 2006; Lutwak & Ferrari, 1996; Lutwak et al., 1998; Roos et al., 2014; Passanisi et al., 2015; Velotti et al., 2017; Watson et al., 2017). Süü ja häbi on nii meeste kui naiste osas seotud enesekriitiliste mõtetega (Lutwak & Ferrari, 1996) ja võttes arvesse häbi emotsionaalselt valulikkust (Tangney & Dearing, 2002) võib spekuloida, et just liigne vigadele keskendumine on see, mis naiste osas häbi alal hoiab. Üheks häbi vahendavaks teguriks sealjuures võivad olla ühiskondlikud ootused naise käitumisele nii indiviidina kui suhetes meestega. Seda mõtet toetab ka Benetti-McQuid'i ja Bursik'i (2005) uurimus, mille osas võib üldistatult öelda, et kui naine käitub nii nagu sooroll naiselikku käitumist ette näeb, siis tajub naine vähem häbi. Siiski on oluline märkida, et koolikonktekstis on oluline rõhutada just soorollide paindlikkust ja vältida soostereotüüpset lähenemist indiviidile, et mitte kahjustada ka tema moraalsel arengul süü ja häbi arvesse võttes. Oluline on veel lisada, et kahe süü aspekti osas selgus, et koguvahel osas ilmsid

soolised erinevused nii süü kui häbi osas, kuigi Laskoski jt (2013) uurimuses oli statistiliselt oluline erinevus poiste ja tüdrukute hinnangute vahel vaid vea tunnistamise osas. See aspekt vajaks põhjalikumat uurimist. Üheks võimalikuks põhjuseks võib olla, et Laskoski jt (2013) uurimuses viidi läbi Ladina-Ameerika kultuuriruumis. Nimelt leidis Silver (2007), et soolised erinevused on tugevamad individualismile kalduvas kultuuriruumis (Soome näitel) võrreldes Ladina-Ameerika kollektivismile kalduvas kultuuriruumis (Peruu näitel).

4.2. Töö väärtus ja piirangud

Koolikontekstis tegeletakse laste käitumise korrigeerimisega ja tihti arutletakse õpilastega viisil, et nad mõistaksid oma eksimust ja parandaksid oma käitumist. Käesolev uurimus annab vihje, et koolikontekstis peaks adekvaatseks emotsioonidega toimetulekuks ja käitumise korrigeerimiseks õhutama võrreldes häbiga rohkem süüd, sest see paneb inimese oma käitumist muutma ja heastama. Oluline on veel märkida, et häbi kui emotsiooni tahtlik tekitamine, eriti probleemse käitumisega õpilastel, võib mõjuda halvasti õpilase vaimsele heaolule. See omakorda viib kaugemale eesmärgist probleemse käitumisega õpilasi toetada ning probleeme leevendada. Probleemsete ja mitteprobleemsete õpilaste eristamine uurimistöös annab aimu, et sekkumise planeerimisel tuleks silmas pidada õpilase eelnevat vaimset fooni ja vältida häbitekitavaid olukordi koolis ning arvestada, et probleemsed või probleemidele kalduvad õpilased kalduvad rohkem häbile. Samuti on oluline meeles pidada, et süü ja häbi võivad olla soolised erinevused. Selline taustainfo võib koolitöötajaid aidata, kuid siiski peaks lähenema igale indiviidile eraldi ning mitte liigselt lähtuma uuringutulemustesse. Siiski aitab teadmine süü ja häbi seaduspärasustest spetsialistina valida kohtlemisviise, mis õpilasi aitaks ja toetaks ning ei tekitaks asjatut negatiivset mõju.

Töö väärtuseks on süü ja häbi mõõtevahendi kohandamine eesti keelde, mis kinnitas eelnevates uurimustes (Laskoski et al., 2013) leitud seoseid ka Eestis. Uurimuse valim oli küll olukorra esmaseks kaardistamiseks piisav, kuid siiski on oluline läbi viia retest, et veenduda saadud tulemuste kehtivuses. Mõõtevahendist eristus üks väide (*Tunnen ennast halvasti mõne teo pärast, mida ma tegin ja mida teised inimesed nägid või kuulsid*), mille faktorlaadung oli süü osas tugevam kui häbi osas. See kõrvalekalle mõõtevahendi struktuuris vajaks edasist uurimist, miks näitas väide võrreldes originaaluurimusega teistsuguseid tulemusi (Laskoski et al., 2013). Võib arvata, et erisus võib tulla tõlkeprobleemidest või kultuurilistest erinevustest süü ja häbi mõistmisel, näiteks erinevused kollektivistliku ja individualistliku ühiskonnatunnetuse vahel (Silfver, 2007; Wong & Tsai, 2007).

Piiranguks võib pidada asjaolu, et enamik uurimusi, millele töö teoreetilises osas toetuti, on korrelatiivset laadi. See tähendab, et uurimused näitavad küll seoseid, kuid ei näita põhjuslikkust. Süü ja häbi ning selle mehhanismide mõistmiseks oleks vaja rohkem uurimusi, mis keskenduksid süüle ja häbile just hilises noorukieas.

Tänuõnad

Täna osalenud koole vastutulelikkuse eest ning vastajaid aususe ja avameelsuse eest.

Täna oma kolleege ja juhtkonda oma töökohal, kes tegid õppimise töö kõrvalt võimalikuks, aitasid, toetasid ja inspireerisid.

Täna oma kaasteelist Minnit, kes toetas, motiveeris ja oli eeskujuks.

Täna südamest oma juhendajat Kristit vabaduse, usalduse ja hoolimise eest.

Autorluse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

/allkirjastatud digitaalselt/

Kuupäev 27.05.2019

Kasutatud kirjandus

- Bafunno, D., & Camodeca, M. (2013). Shame and guilt development in preschoolers: The role of context, audience and individual characteristics. *European Journal of Developmental Psychology, 10*(2), 128-143.
- Baldwin, K. M., Baldwin, J. R., & Ewald, T. (2006). The relationship among shame, guilt, and self-efficacy. *American Journal of Psychotherapy, 60*(1), 1-21.
- Baum, K. T., Desai, A., Field, J., Miller, L. E., Rausch, J., & Beebe, D. W. (2014). Sleep restriction worsens mood and emotion regulation in adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(2), 180-190.
- Benetti-McQuoid, J., & Bursik, K. (2005). Individual differences in experiences of and responses to guilt and shame: Examining the lenses of gender and gender role. *Sex Roles, 53*(1-2), 133-142.
- Bilevicius, E., Single, A., Bristow, L. A., Foot, M., Ellery, M., Keough, M. T., & Johnson, E. A. (2018). Shame mediates the relationship between depression and addictive behaviours. *Addictive Behaviors, 82*, 94-100.
- Candea, D. M., & Szentagotai-Táta, A. (2018). Shame-proneness, guilt-proneness and anxiety symptoms: A meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders, 58*, 78-106.
- Cavalera, C., & Pepe, A. (2014). Social emotions and cognition: shame, guilt and working memory. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 112*, 457-464.
- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology, 78*(1), 98.
- De Hooge, I. E., Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (2007). Moral sentiments and cooperation: Differential influences of shame and guilt. *Cognition and Emotion, 21*(5), 1025-1042.
- Dempsey, H. (2017). A comparison of the social-adaptive perspective and functionalist perspective on guilt and shame. *Behavioral Sciences, 7*(4), 1-19.
- De Rubeis, S., & Hollenstein, T. (2009). Individual differences in shame and depressive symptoms during early adolescence. *Personality and Individual Differences, 46*(4), 477-482.
- Efthim, P. W., Kenny, M. E., & Mahalik, J. R. (2001). Gender role stress in relation to shame, guilt, and externalization. *Journal of Counseling & Development, 79*(4), 430-438.

- Elmes, D. G., Kantowitz, B. H., & Roediger, H. L. (2013). *Psühholoogia uurimismeetodid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.
- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (1998). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 7, 125-130.
- Griffin, B. J., Moloney, J. M., Green, J. D., Worthington, Jr, E. L., Cork, B., Tangney, J. P., ... & Hook, J. N. (2016). Perpetrators' reactions to perceived interpersonal wrongdoing: The associations of guilt and shame with forgiving, punishing, and excusing oneself. *Self and Identity*, 15(6), 650-661.
- Kastepõld-Tõrs, K., Aus, K., Männamaa, M., Kolsar, A., Laanes, E., & Montonen, R. (2006). *SDQ Translation into Estonian (UK)*. Kättesaadav: <http://www.sdqinfo.org/py/sdqinfo/b3.py?language=Estonian>
- Larsen, R., & Kasimatis, M. (1990). Individual differences in entrainment of mood to the weekly calendar. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(1), 164-171.
- Laskoski, L. M., Natividade, J. C., & Hutz, C. S. (2013). Development of instruments to assess shame and guilt in adolescents: Empirical differences between the constructs. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 23(55), 171-178.
- Lickel, B., Kushlev, K., Savalei, V., Matta, S., & Schmader, T. (2014). Shame and the motivation to change the self. *Emotion*, 14(6), 1049-1061.
- Lumiste, K. (2011). *SEYLE õpilaste ja õpetajate baasuuringu tulemused: vaimne tervis ja riskikäitumine*. Värnik A, Sisask M, Värnik, P. (Toim.). Tallinn: ERSI. Kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/Muud_infot/seyle_broz_final.pdf
- Lutwak, N., & Ferrari, J. R. (1996). Moral affect and cognitive processes: Differentiating shame from guilt among men and women. *Personality and Individual Differences*, 21(6), 891-896.
- Lutwak, N., Ferrarib, J. R., & Cheek, J. M. (1998). Shame, guilt, and identity in men and women: The role of identity orientation and processing style in moral affects. *Personality and Individual Differences*, 25(6), 1027-1036.
- Malti, T., & Krettenauer, T. (2013). The relation of moral emotion attributions to prosocial and antisocial behavior: A meta-analysis. *Child Development*, 84(2), 397-412.

- Mazzone, A., Camodeca, M., & Salmivalli, C. (2018). Stability and change of outsider behavior in school bullying: The role of shame and guilt in a longitudinal perspective. *The Journal of Early Adolescence*, 38(2), 164-177.
- Menesini, E., & Camodeca, M. (2008). Shame and guilt as behaviour regulators: Relationships with bullying, victimization and prosocial behaviour. *British Journal of Developmental Psychology*, 26(2), 183-196.
- Muris, P., Meesters, C., Bouwman, L., & Notermans, S. (2015). Relations among behavioral inhibition, shame-and guilt-proneness, and anxiety disorders symptoms in non-clinical children. *Child Psychiatry & Human Development*, 46(2), 209-216.
- Okado, Y., & Bierman, K. L. (2015). Differential risk for late adolescent conduct problems and mood dysregulation among children with early externalizing behavior problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(4), 735-747.
- Passanisi, A., Sapienza, I., Budello, S., & Giaimo, F. (2015). The relationship between guilt, shame and self-efficacy beliefs in middle school students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 1013-1017.
- Pivetti, M., Camodeca, M., & Rapino, M. (2016). Shame, guilt, and anger: Their cognitive, physiological, and behavioral correlates. *Current Psychology*, 35(4), 690-699.
- Robertson, T. E., Sznycer, D., Delton, A. W., Tooby, J., & Cosmides, L. (2018). The true trigger of shame: Social devaluation is sufficient, wrongdoing is unnecessary. *Evolution and Human Behavior*, 39(5), 566-573.
- Robinaugh, D. J., & McNally, R. J. (2010). Autobiographical memory for shame or guilt provoking events: Association with psychological symptoms. *Behaviour Research and Therapy*, 48(7), 646-652.
- Robins, R. W., Nofhle, E. E., & Tracy, J. L. (2007). Assessing self-conscious emotions: A review of self-report and nonverbal measures. In Tracy, J. L., Robins, R. W., & Tangney, J. P (Eds.), *The Self-Conscious Emotions: Theory and Research* (pp. 444-467). Guilford Press.
- Roos S., Hodges E. V., & Salmivalli C. (2014). Do guilt- and shame-proneness differentially predict prosocial, aggressive, and withdrawn behaviors during early adolescence? *Developmental Psychology*, 50, 941-946.
- Roos, S., Salmivalli, C., & Hodges, E. V. (2015). Emotion regulation and negative emotionality moderate the effects of moral (dis)engagement on aggression. *Merrill-Palmer Quarterly*, 61(1), 30-50.
- SDQ (2012). *What is the SDQ?* Kättesaadav: <http://www.sdqinfo.com/a0.html>

- SDQ Scoring (2016). *Scoring the SDQ*. Kättesaadav: <http://sdqinfo.org/py/sdqinfo/c0.py>
- Schmader, T., & Lickel, B. (2006). The approach and avoidance function of guilt and shame emotions: Comparing reactions to self-caused and other-caused wrongdoing. *Motivation and Emotion, 30*(1), 42-55.
- Scrimin, S., Mason, L., & Moscardino, U. (2014). School-related stress and cognitive performance: A mood-induction study. *Contemporary Educational Psychology, 39*, 359-368.
- Sheikh, S., & Janoff-Bulman, R. (2010). The “shoulds” and “should nots” of moral emotions: A self-regulatory perspective on shame and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin, 36*(2), 213-224.
- Silfver, M. (2007). Gender differences in value priorities, guilt, and shame among Finnish and Peruvian adolescents. *Sex Roles, 56*(9-10), 601-609.
- Szentágotai-Táatar, A., & Miu, A. C. (2016). Individual differences in emotion regulation, childhood trauma and proneness to shame and guilt in adolescence. *PloS One, 11*(11), 1-13.
- Stuewig, J., & McCloskey, L. A. (2005). The relation of child maltreatment to shame and guilt among adolescents: Psychological routes to depression and delinquency. *Child Maltreatment, 10*(4), 324-336.
- Stuewig, J., Tangney, J. P., Kendall, S., Folk, J. B., Meyer, C. R., & Dearing, R. L. (2015). Children’s proneness to shame and guilt predict risky and illegal behaviors in young adulthood. *Child Psychiatry & Human Development, 46*(2), 217-227.
- Sutherland, K. S., Lewis-Palmer, T., Stichter, J., & Morgan, P. L. (2008). Examining the influence of teacher behavior and classroom context on the behavioral and academic outcomes for students with emotional or behavioral disorders. *The Journal of Special Education, 41*(4), 223-233.
- Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and guilt*. New York: Guilford Press.
- Tangney, J. P., Dearing, R., Wagner, P. E., & Gramzow, R. (2000). *The Test of Self-Conscious Affect-3 (TOSCA-3)*. Fairfax, VA: George Mason University.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology, 58*, 345-372.
- Tangney, J. P., Wagner, P. E., Burggraf, S. A., Gramzow, R., & Fletcher, C. (1990). *The Test of Self-Conscious Affect for Children (TOSCA-C)*. Fairfax, VA: George Mason University.

- Tangney, J. P., Wagner, P. E., Gavlas, J., & Gramzow, R. (1991). *The Test of Self-Conscious Affect for Adolescents (TOSCA-A)*. Fairfax, VA: George Mason University
- Tangney, J. P., Wagner, P., & Gramzow, R. (1992). Proneness to shame, proneness to guilt, and psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology, 101*(3), 469-478.
- Teroni, F., & Deonna, J. A. (2008). Differentiating shame from guilt. *Consciousness and Cognition, 17*(3), 725-740.
- Thompson, T., Altmann, R., & Davidson, J. (2004). Shame-proneness and achievement behaviour. *Personality and Individual Differences, 36*(3), 613-627.
- Tilghman-Osborne, C., Cole, D. A., Felton, J. W., & Ciesla, J. A. (2008). Relation of guilt, shame, behavioral and characterological self-blame to depressive symptoms in adolescents over time. *Journal of Social and Clinical Psychology, 27*(8), 809-842.
- Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2006). Appraisal antecedents of shame and guilt: Support for theoretical model. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*(10), 1339-1351.
- Watson, S., Gomez, R., & Gullone, E. (2017). The shame and guilt scales of the Test of Self Conscious Affect–Adolescent (TOSCA-A): Factor structure, concurrent and discriminant validity, and measurement and structural invariance across ratings of males and females. *Assessment, 24*(4), 517-527.
- Wong, Y., & Tsai, J. (2007). Cultural models of shame and guilt. *The Self-Conscious Emotions: Theory and Research, 209-223*.
- Velotti, P., Garofalo, C., Bottazzi, F., & Caretti, V. (2017). Faces of shame: Implications for self-esteem, emotion regulation, aggression, and well-being. *The Journal of Psychology, 151*(2), 171-184.

Lisad

Lisa 1. Tugevuste ja raskuste küsimustik.

Palun märgi iga väite taha, kas pead seda väidet valeks, osaliselt õigeks või kindlasti õigeks. Palun vasta kõikidele väidetele nii täpselt kui suudad, isegi siis, kui sa ei ole täiesti kindel või väide tundub sulle veider. Palun anna oma vastused selle põhjal, milline on sinu elu olnud viimase kuue kuu jooksul.

Vanus: ...

Sugu:

Mees

Naine

	Vale	Osaliselt õige	Kindlasti õige
Püüan olla teiste inimeste vastu kena. Hoolin nende tunnetest	☐	☐	☐
Olen püsimatut, ei suuda pikka aega paigal püsida	☐	☐	☐
Mul on tihti peavalusid, kõhuvalusid või iiveldust	☐	☐	☐
Jagan tavaliselt oma asju (toitu, mängu, pliiatseid jne) teistega	☐	☐	☐
Vihastun kergesti ja kaotan sageli enesevalitsuse	☐	☐	☐
Olen tavaliselt üksinda, mängin üldiselt ükski või hoian omaette	☐	☐	☐
Tavaliselt teen, mida minult nõutakse	☐	☐	☐
Muretsen palju	☐	☐	☐
Olen abivalmis, kui keegi on haiget saanud, endast väljas või omaette	☐	☐	☐
Nihelen või väänlen pidevalt	☐	☐	☐
Mul on üks või mitu head sõpra	☐	☐	☐
Kaklen sageli, oskan panna teisi enda pilli järgi tantsima	☐	☐	☐
Olen sageli õnnetu, nukrameelne või nutu äärel	☐	☐	☐
Meeldin enamikule oma eakaaslastest	☐	☐	☐
Minu tähelepanu hajub kergesti, mul on raske keskenduda	☐	☐	☐
Olen uuttes olukordades ärev, kaotan kergesti enesekindluse	☐	☐	☐
Olen väiksemate laste vastu lahke	☐	☐	☐
Mind süüdistatakse sageli valetamises või sohi tegemises	☐	☐	☐
Teised lapsed või noorukid narrivad ja kiusavad mind	☐	☐	☐
Aitan sageli teisi (nt oma vanemaid, õpetajaid, teisi lapsi)	☐	☐	☐
Mõtlen enne, kui midagi teen	☐	☐	☐
Võtan kodust, koolist või mujalt asju, mis pole minu omad	☐	☐	☐
Saan paremini läbi täiskasvanute kui omavanustega	☐	☐	☐
Kardan paljusid asju, mind on kerge hirmutada	☐	☐	☐
Teen oma tööd lõpuni. Minu tähelepanuvõime on hea	☐	☐	☐

Lisa 2. Noorukite süü ja häbi skaalad.

Palun loe läbi alltoodud väited ja märgi, kuivõrd need kehtivad Sinu kohta. Märgi skaalal 1-st (mitte kunagi) kuni 5-ni (alati), kuivõrd tihti see väide Sinu kohta kehtib. Võid sageduse väljendamiseks kasutada ka skaala vahepealseid numbreid (2, 3 ja 4). Ankeedis ei ole õigeid ja valesti vastuseid, loeb ainult Sinu isiklik aus arvamus. Tee ristike Sulle sobivasse kohta igal hinnanguskaalal. Täname Sind ette ausate ja avameelsete vastuste eest!

Tunnen end halvasti, kui olen midagi valesti teinud.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Kardan seda, mida teised inimesed minu kohta võivad öelda või mõelda.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen end ebakindlalt, kui teised inimesed mulle tähelepanu pööravad.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Kardan, et mind mõistetakse minu tegevuse pärast hukka.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Kahetsen, et olen korda saatnud teatud teo.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Kardan, et mind mõistetakse hukka selle eest, kes ma olen.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen end halvasti, et tegin midagi, kuigi teadsin, et see pole õige tegu.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen süüd sellepärast, et pole teinud midagi, mida oleksin pidanud tegema.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Mõnikord tunnen end süüdi, kui ma tahan teha midagi halba.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen end teistest alaväärsemana.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Mõnikord väldin millegi tegemist hirmust hukkamõistu ees.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen end halvasti mõne teo pärast, mida ma tegin ja mida teised inimesed nägid või kuulsid.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen süüd tehtu pärast, mille kohta keegi ei tea, et mina seda tegin.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tahaksin, et ma poleks teinud midagi, mida tegelikult tegin.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen end halvasti, kui tean, et oleksin pidanud midagi tegema, aga ei teinud seda.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Mõnikord ei tee ma seda mida soovin hirmust selle ees, mida teised inimesed võivad öelda või mõelda.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen kahetsust, kui olen teinud midagi, mida ei oleks pidanud tegema.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Tunnen end halvasti, kui tahan teha midagi, mille kohta tean, et see pole õige.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Kui tunnen end süüdi olevat, et tegin kellelegi kahju, siis püüan kahju heastada.

Mitte kunagi 1 2 3 4 5 *Alati*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Grete Evert,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Probleemsete ja mitteprobleemsete õpilaste hinnangud süüle ja häbile“, mille juhendaja on Kristi Kõiv, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Grete Evert

27.05.2019